

How Did Everything Get Here?

Steve Flatt

Buli Kimu Kyatuuka Kitya Wano?

Obutonzi oba A Big Bang?

Buli kimu kyatandika kitya? Buli kimu kyava wa? Ebintu omuntu by'asooka okutegeera bye bintu ebimwetoolodde, ensi ey'ebweru. Omwana bw'ajja mu nsi eno, aba amanyi nnyo abantu n'ebintu okusinga ye kennyini. Kisinga kutegeera eby'ebweru okusinga eby'omunda. Ekiseera bwe kigenda kiyitawo, batandika okukimanya nti waliwo ebibuuzo ebikwata ku bintu bino byonna gye byava. Omwana omuto ayinza okutandika okubuuza ebibuuzo ku nsibuko era ebibuuzo ebyo mu kusooka biba byangu. Omwana ayinza okugamba nti, "Emmunyeenye eziri mu bbanga zaava wa?" Ekibuuzo eky'enjawulo kitera okufuna eky'okuddamu eky'angu. Singa omuzadde aba mukkiriza mu Katonda, Omukristaayo, eky'okuddamu kiyinza okuba nti, "Katonda yabateeka awo." Singa omuzadde aba atakkiririza mu Katonda, atali mukkiriza, eky'okuddamu kiyinza okuba nti, "edda waaliwo okubwatuka okunene kwokka era ebintu byamala kukka mu bwengula."

Bwe bagenda bakula ebibuuzo byeyongera okubeera ebizibu, so si "emmunyeenye zaatuuka zitya" oba "omwezi gwatuuka gutya" byokka. Tunnyonnyola tutya ensengekera z'emmunyeenye eziri mu buwumbi bw'emyaka gy'ekitangaala? Tunnyonnyola tutya obuzibu bw'omubiri gw'omuntu, obwongo bw'omuntu, ensigo oba eriiso? Tunnyonnyola tutya amateeka gonna n'eby'obugagga bya fizikisi ebikwata ebintu bino byonna awamu? Ebyo byonna byava wa? Ebibuuzo ebisingako obulungi byetaaga eby'okuddamu ebizibu ennyo era ebituufu. Twagala eby'okuddamu ebitegekeddwa mu ngeri entegeerekeka ebijja okugumira okubuuzibwa n'okunoonyereza. Era kituufu nti tusaanidde okubuuza ku nsibuko, era tusabe eky'okuddamu ekituufu ne data yonna emanyiddwa era etegeerekeka mu maaso g'okubuuzibwa ffe n'abavumirira. Kivvoola magezi gaffe okukkiriza eky'okuddamu ekitali kituufu oba ekitegekeddwa obubi.

Tutandika okulaba nti ensibuko ya buli kintu ekiriwo, nsibuko esukkulumye ku butonde, nsibuko erimu amaanyi n'amagezi ag'oku ntikko era ensibuko erimu empisa n'empisa. Mu ntegeeza ensibuko eyo eyitibwa Katonda. Bino Pawulo bye yayogera mu Abaruumi 1:20, "Kubanga okuva ensi lwe yatondebwa, engeri za Katonda ezitalabika, amaanyi ge ag'olubeerera n'obutonde bwe obw'obwakatonda byalabibwa bulungi, nga bitegeerwa okusinziira ku byatondebwa abantu ne baba nga tebalina kwekwasa." Pawulo yali mutuufu. Bw'oba tosobola kwetooloola n'olaba ebikoleddwa n'okitegeera nti obujulizi obw'ekitalo obuli eyo ku Katonda oyo asukkulumye ku butonde, ow'amaanyi gonna, ow'amagezi gonna, ow'empisa zonna, kiki ekiyinza okukukakasa?

Buli kimu kyava wa? Buli kimu kyava eri Katonda Omuyinza w'eggulu n'ensi, eyatwagala

n'atutonda ne buli kye tulaba.

Amateeka g'Obutonde oba Amaanyi agasukkulumye ku ga Butonde?

Bwe yabuuzibwa ekibuuzo ekikwata ku nsibuko, okutegeera kw'Omukristaayo kwe kuba nti ensi eno yalina okuba n'entandikwa esukkulumye ku butonde. Entandikwa yennyini eya Baibuli, Ekigambo kya Katonda, egamba nti "Mu lubereberye, Katonda yatonda eggulu." "sn'ensi." (Olubereberye 1) Ekintu ekyo kye kimu kikakasibwa enfunda n'enfunda mu byawandiikibwa. "Yezinga mu kitangaala ng'ekyambalo, Agolola eggulu ng'eweema n'ateeka ebikondo by'ebisenge bye ebya waggulu ku mazzi gaabwe. Ebire abifuula eggaali lye era yeebagadde ku biwaawaatiro by'empewo. Afuula empewo ababaka be, ennimi z'omuliro abaweereza be. Ensi yagiteeka ku musingi gwayo." (Zabuli 104) Ani yatonda buli kimu ekiriwo? Katonda yakikola - Katonda Kitaffe, Omwana n'Omwoyo Omutukuvu.

Era, Abakkolosaayi 1:16, egamba nti "Kubanga mu ye ebintu byonna ebyatondebwa, ebiri mu ggulu ne ku nsi, ebirabika n'ebitalabika, ka kibeere entebe oba obuyinza oba abafuzi oba abafuzi, ebintu byonna byatondebwa ye era ku lulwe. Ali mu maaso ga byonna era mu ye, byonna binywerera wamu." Ebyo bye by'okuddamu eri Omukristaayo. Buli kimu kyatuuka kitya wano? Waaliwo amaanyi agasukkulumye ku ga bulijjo.

Naye eri abo abandibadde banywerera ku ndowooza nti buli kimu kyajja okuyita mu maanyi ag'obutonde, beesanga mu mbeera etamanyi kwekuuma.

Waliwo ebintu bibiri ebikulu mu bwengula buno. Waliwo ekintu era waliwo amaanyi. Ekizibu kiri nti ekintu oba amasoboza tebirina maanyi ga kutonda mu byona. Matter tetonda matter ndala. Ekitundu ky'omuti mu butonde tekitonda kitundu kya muti kirala. Ebintu n'amasoboza bigenda bikozezebwa buli kiseera. Emirundi emeka gy'owulidde bannassaayansi nga batugamba nti obutonde bwaffe buno bugenda wansi? Tutegezebwa nti enjuba yaffe, emmunyeenye mu kibinja ky'emmunyeenye ekiyitibwa Milky Way, eri mu myaka egy'omu makkati. Kigambibwa nti okuva kati emyaka kawumbi kamu enjuba yaffe ejja kutuuka ekiseera ng'ekozesezza amaanyi gaayo gona. Kiyiringisibwa wansi. Bwe kiba nti obutonde bwaffe bukolebwa ebintu n'amaanyi, ebintu ebyo byava wa? Mu mateeka g'obutonde, tebaatonda bokka. Baava wa? Mu mateeka g'obutonde, ziyiringisibwa wansi era zigenda kumalibwa. Ani yatonda etterekero eddene ery'amaanyi mu kusooka? Sayansi w'obutonde tamanyi kya kuddamu.

Endowooza ya ssaayansi eriwo kati egamba nti ekitangaala, buli lwe kyatondebwa, kyava mu

bintu ebitali biramu. Ekyyo kiteberezebwa ekinyuvu, si bwe kiri? Mu kitabo ekyafulumizibwa si dda nnyo nga kiyitibwa "Issues and Evolution", kigamba ekintu ekyyo kyennyini nti, "Ekiteberezebwa nti obulamu bwonna buva mu bintu ebitali biramu kulina okukolebwa munnasayansi ow'omulembe guno bw'aba akkiririza nti ekibuuzo, 'Obulamu kye ki?' kibeera mu ssaayansi w'obutonde." Ensonga eri nti abo abateesa nti tewaaliwo nsonga esukkulumye ku butonde balina okuteesa nti obulamu bwava mu kintu ekitali kiramumu. Naye, ekyyo kibuuuka mu maaso ga ssaayansi ow'omulembe guno. Wali owuliddeko ku ndowooza y'okuzaala okw'okwekolako, endowooza eyali ettutumu mu kyasa ekyy'ekkumi n'omwenda nti ddala obulamu bwava mu bintu ebitali biramu? Abantu ab'edda baali bakkiririza nti ddala ensowera zaava mu nviiri z'embalaasi ezaali zinnyikiddwa mu mazzi. Ah, naye wajjawo munnasayansi omututumufu ayitibwa Louis Pasteur. Oyinza okuba nga wamuwuliddeko, yali munene mu mata. Pasteur ng'ayita mu kugezesa okuwerako yakakasa nti obulamu tebusobola kuva mu bintu ebitali biramu. Olaba ensonga? Olaba nti abo abagamba nti ensi eno n'obutonde bunu mu ngeri emu oba endala bulijjo bibaddewo?

Sayansi alina okwegaana okusobola okukwata endowooza etali ya kutonda. Nga tutunuulira ekibuuzo kino nti, "Buli kimu kyava wa?" Bwe kyakendeezebwa okutuuka ku kulonda, oba waaliwo amaanyi ag'obutonzi agasukkulumye ku ga bulijjo, oba waaliwo etteeka ly'obutonde lyokka. Mazima ddala tewali kulonda kuyinza kukolebwa. Waali wateekwa okubaawo amaanyi agasukkulumye ku ga bulijjo.

Wano wa dizayini oba wano mu butanwa?

Lowooza ku ky'okuba nti ensi yaffe ejjudde obukadde n'obukadde bw'ebiramu, nga buli kimu ku byo kizibu nnyo era kya mulembe okusinga ekintu kyonna ekikoleddwa abantu. Mu ngeri endala, wateekwa okuba nga waaliwo amagezi mangi nnyo agakwatagana n'amaanyi ago agasukkulumye ku ga bulijjo agaateeka buli kimu wano. Omubiri gwaffe gukolebwa ddala obutoffaali obukadde n'obukadde. Obadde okimanyi nti buli katoffaali akatono alina enkola y'amasannyalaze esinga enkola y'amasimu ey'ekibuga ekirimu abantu 30,000? Ekyyo si kyewuunyisa? Ekyyebuuzibwa kiri nti, "Waliwo ekintu kyonna ekikoleddwa omuntu kye twandibalariddwa ng'oggyeeko dizayini n'okufulumya mu ngeri ey'amagezi?" Teebereza enkola y'amasimu mu kibuga ekinene ng'ekibuga New York. Lowooza ku switch zonna, waya zonna ezizibu, satellite up-link. Lowooza ku byonna ebyagenda mu ekyyo. Teebereza omuntu ng'akugamba nti tewali muntu yenna yakola dizayini y'ekyyo. Tewali yakuba bifaananyi byonna, tewaaliwo nteekateeka yonna, era tewali yakola scenario eyo yonna, naye kyamala bubaawo. Omusirusiru asinga obunene mu nsi ekyyo teyandikikirizza. Basic rationality egamba nti singa tulaba ekintu ekizibu bwe kityo, tukitwala nti design n'amagezi. Okuva bwe kiri nti kya kusaaga okulowooza nti ekyyuma kyonna ekyyakolebwa abantu kyakolebwa awatali dizayini era nga tekikoleddwa, kisingako ki okusesa okulowooza nti tewaaliwo dizayini mu bintu bino ebitali bya muntu, nga ekimu ku byo kisingako okuzibuwalirwa?

Obwongo bw'omuntu, omubiri gw'omuntu, ekibumba - enkola y'okusengejja esinga obunene mu nsi yonna. Munnasayansi omu yalambika mu katabo akafuluma gye buvuddeko nti omukisa gwa molekyu ya puloteyina emu okugwa wamu mu kifo mu ngeri ey'ekifuulannenge - omukisa gw'ekyo gwali $1 \times 2.02 \times 10$ gwasitulwa okutuuka ku maanyi ga 239. Kiba kya butanwa oba kyali kya dizayini? Omukkiriza akiriza ebitundu nga Zabbuli 19:1 Dawudi bwe yawandiika nti, "Eggulu lilangirira ekitiibwa kya Katonda n'eggulu lilangirira emirimu gye egy'emikono." Mazima ddala waaliwo dizayini era nga ya kitalo.

Ebisukkulumye ku bya butonde oba bya butonde?

Kyali kisukkulumye ku butonde. Dizayini oba akabenje? Yalina okuba nga ya dizayini. Naye ate obutonde bw'Omutonzi oyo? Nsanga abantu bangi nnyo mu nsi yaffe nga beetegefu okukkiriza ensonga nti walina okubaawo Omutonzi, naye era beeyongera okulowooza nti Omutonzi yali maanyi agamu ag'omu bwengula, ekitundu ekinene ennyo eky'amaanyi ebweru awo mu bwengula, so si Katonda ow'obuntu. Ku ekyo twetaaga okutunuulira obutonde bwaffe. Oluusi tulaba ebitali bimu, naye ebitonde by'abantu ebibeera mu nsi eno birina endowooza ey'obuzaale ey'empisa. Si kyewuunyisa nti nga bw'oyita mu mpisa z'empuku ezaali zibeera mu nsi eno okumala ebyasa bingi nti waliwo obutakyukakyuka obw'ekitalo obw'ebyo bye tuyita ebirungi n'ebyo bye tuyita ebibi. Bw'odayo eri Abamisiri oba Abayindi b'Amerika oba eri Abainka oba Abababulooni, embuga ezaali tezirina nkolagana na bannazo, era okutwalira awamu enkola yaabwe ey'amateeka zaali zifaanagana mu ngeri eyeewuunyisa. Bulijjo kyali kimenya mateeka okutta, bulijjo kyali kimenya mateeka okubba, era bulijjo kyali kimenya mateeka okulimba. Mu buli emu ku mpisa ezo mwalimu emisingi gy'okwegatta. Kirabika mu mitima gy'abantu abo mwalimu okutegeera okuzaalibwamu okw'ekituufu n'ekikyamu. Okufaanako bwe kityo mu nsi yonna. Lwaki mu nsi yonna omusajja nga Hitler oba Saddam Hussein tumuyita mubi? Obubi bwandibadde butegeeza ki singa tetwatondebwa Mutonzi alina empisa? Ekibi kyandibadde kyange kyokka okuwukana ku kyo, era bye twagala byandibadde bingi nga bwe waliwo abantu ku nsi eno, naye si bwe kiri.

Tuweebwa okutegeera okw'empisa. Okutegeera empisa tekuba mu nsibuko etali ya mpisa. Bwe tuba nga tuva mu lwazi, kivundu, ne kintu, omuntu ow'omunda oba empisa twazigya wa?

Tutandika okulaba nti ensibuko ya buli kintu ekiriwo, nsibuko esukkulumye ku butonde, nsibuko erimu amaanyi n'amagezi ag'oku ntikko, era nsibuko erimu empisa n'empisa, era mu ntegeeza, ensibuko eyo eyitibwa Katonda. Bino Pawulo bye yayogera mu Abaruumi 1:20, "Kubanga okuva ensi lwe yatondebwa, engeri za Katonda ezitalabika, amaanyi ge ag'olubeerera n'obutonde bwe obw'obwakatonda byalabibwa bulungi, nga bitegeerwa okusinziira ku byatondebwa abantu ne baba nga tebalina kwekwasa." Pawulo yali mutuufu. Bw'oba tosobola kwetooloola n'olaba ebikoleddwa n'otegeera obujulizi obw'ekitalo obuli eyo ku Katonda oyo asukkulumye ku butonde, ow'amaanyi gonna, ow'amagezi gonna, ow'empisa zonna, kiki ekiyinda okukukakasa?

Buli kimu kyava wa? Okuva eri Katonda Omuyinza w'eggulu n'ensi, eyatwagala n'atutonda ne buli kye tulaba.

Ekyewuunyisa Ekisa Essomo # 1001 Steve Flatt

Ebibuuzo

1. Amaanyi agataggwaawo n'obutonde obw'obwakatonda bisobola okutegeerwa obulungi olw'ebyo Katonda bye yakola?
Yee ___ Nedda ___ .
2. Ebintu byatondebwa bitya?
 - a. ___ Ekitamanyikiddwa
 - b. ___ Okubwatuka okunene
 - c. ___ eyatondebwa n'amaanyi ag'olubeerera
 - d. ___ Tewali na kimu ku ebyo waggulu
3. Ku bintu ebibiri ebiri mu bwengula, kiruwa ekyatondebwa?
 - omu. ___ Okugasa
 - b. ___ Amaanyi
 - c. ___ newankubadde
4. Okutonda kwaliwo mu butanwa.
Kituufu ___ Kikyamu ___ .
5. Okuva okuwangaala kw'abasinga amaanyi bwe kuli mu nsi y'ebisolo, olwo tewali mpisa za buzaale mu buntu?
Kituufu ___ Kikyamu ___ .

